

Koulutuspolitiikka vertailevassa ja kansainvälisessä koulutustutkimuksessa

PIIA SEPPÄNEN

Koulutusjärjestelmä on tavattu nähdä erityisesti Pohjoismaissa valtion ja kuntien hankkeena, jossa koulutuksen sisältöä, pituutta, järjestäjiä ja tutkintoja on säännelty kansallisesti. Koko kansan koulutus verrattuna vain eliitin koulutukseen liittyikin länsimaissa kansallisvaltioiden syntyyn ja teollistumiseen. Myös Suomessa oppivelvollisuuskoulu on ollut koko itsenäisyyden ajan keskeinen kansakunnan rakentaja mutta myös poliittisen kiistelyn kohde.

Tänä päivänäkin on pohdittava, millaisiin yhteiskuntapolitiisiin, kulttuurisiin ja taloudellisiin kysymyksiin koulutusjärjestelmän tulisi vastata niin demokratian ja sivistyksen perustana, väestön kouluttamisena epävarmana luonnehdittuun työntulevaisuuteen, mutta ennen kaikkea valikoinnin mekanismina yhteiskunnassa eri laajuisten opintojen vaatimiin ammatteihin ja sitä kautta elantoon.

Suomessa koulutusta hallitaan ensi sijassa lainsäädännöllä sekä erityisesti perusopetusta valtakunnallisella tuntikehyksillä ja opetussuunnitelmalla. Niissä määritellään, missä oppivelvollisilla on oikeus saada opetusta, kenen toimesta, minkä verran ja mitä heille opetetaan. Yliopistokoulutetuilla opettajilla puolestaan on suurehko vapaus siihen, miten opetetaan. Näiden säädösten valmisteluun on käytetty laajaa kansalaisyhteiskunnan kuulemistä, ja koulujärjestelmä on rahoitettu pääsääntöisesti verovaroin.

Tässä suomalaisessa kehyksessä koulutuspolitiikan tutkijaa haastavat kaksi havaintoa viime vuodelta (2017).

Artikkeli perustuu kirjoittajan Turun yliopistossa 13.12.2017 pitämään kasvatustieteen professoriluento (erityisalana vertaileva koulutustutkimus ja koulutuspolitiikan tutkimus).

Ensinnäkin Microsoft julkaisi viime keväänä kuntavaalien alla puheenvuoron ”Koulutuksen politiikkapaperi kuntapäätäjille”.¹ Tämä on yllättävää, sillä Microsoftin on totuttu näkemään tietokone-ohjelmistojen tuottajana eikä koulutuspolitiikan toimijana.

Toinen havaintoni on tammikuulta Suomen opetusalan suurimmasta messutapahtumasta, jossa pääpuhujana oli taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n oppimistulosvertailu PISAn johtaja Andreas Schleicher. Hän osallistui paneeliin, jossa puhuivat myös Suomen koulutuspolitiikan kärkihahmot: opetusministeri, opetushallituksen pääjohtaja ja opettajien ammattijärjestön johtaja.² Yllättävää oli, että kukaan ei tilaisuudessa perustellut, miksi paneelin puheenjohtajana toimi koulutusyrityksen³ muutama vuosi sitten perustanut toimitusjohtaja Saku Tuominen, joka aiemmin loi ja tuotti menestyksekkäästi tv-formaatteja 20 vuotta, kunnes myi yrityksensä Ruotsiin.

Nämä molemmat koulutuspolitiikkaan pyrkivät

1 Microsoft 2017, *Koulutus on tulevaisuudessa kunnan ykköstehtävä*. <https://www.microsoftmahdollista.fi/100tarinaalkoulutus-on-tulevaisuudessa-kunnan-ykkostehtava/> (luettu 2.12.2017)

2 EDUCA 2016, *Opetusalan valtakunnallinen messutapahtuma*. Messuopas. https://issuu.com/messukeskus/docs/educa17_messuopas_225x278_issuu (luettu 2.12.2017)

3 *Scool press release 16.3.2015*. SCool, the Finnish educational development company, raises 1 million funding led by SanomaVentures https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/scool-cdn/materials/scool_press_release.pdf (luettu 30.10.2016)

Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) asettamassa Peruskoulun uudistamisen kärkihankkeen toteutusta tukevasa johtoryhmässä Saku Tuominen on ainoa yrityssektorin edustaja ja hänet oli nimetty OKM:n lehdistötiedotteessa ”luova johtaja Saku Tuominen Scool, HundraEd -hankkeesta”. OKM, 2017. *Johtoryhmä ohjaamaan peruskoulun uudistamisen kärkihanketta 11.12.2015*

http://lminedu.fi/artikkelil-asset_publisher/Johtoryhma-ohjaamaan-peruskoulun-uudistamisen-karkihanketta (luettu 30.10.2016)

yritykset vetoavat internetsivuillaan videopuheen-vuoroin, kuvin ja tekstein mielikuviiin stereotyyppisistä koulumuistoista ulkoa opetteluna ja pulpettiriveinä. Microsoftilla video ”Hauki on kala” aloittaa heidän ”100 tarinaa koulutuksen muutoksesta”-nimisen sivustonsa.⁴ Scool-yrityksen pääsivulla on kuva mustepullokynän tuhrimasta pulpetista ja iskulause ”autamme kouluja muuttamaan innovatiivisilla koulutusformaateilla”.⁵ Scool, sittemmin nimeltään HundrEd, on poiminut sata ”inspiroivaa innovaatiota” koulumaailmasta ja sanoo olevansa voittoa tavoittelematon hanke, joka ”haluaa tutkia ja valikoida koulutusinnovaatioita ja auttaa niitä levittäytymään tarjoamalla ohjeita askel askeleelta niiden toteuttamiseen”. Yritys korostaa, että kaikki löydökset jaetaan maailmalle ilmaiseksi.⁶

Miksi tulevaisuuden koulua innokkaasti muuttamaan haluavat juuri kaupallisen alan johtajat? Keihin he näillä puhetavoillaan vetoavat ja miksi? Opetusalan ammattijärjestön edustaja ihmettelikin äskettäin kirjoituksessaan ”Pitääkö peruskoulusta olla huolissaan” sitä, miten julkisessa keskustelussa mustavalkoisesti joko ylistetään Suomen peruskoulua maailman parhaana tai kuvataan romahtaneita kansainvälisten kouluvertailujen tuloksia ja hoetaan, että nyt peruskoulun on uudistuttava (Salo 2017). Koulutustutkijat ovat huomauttaneet, että kriisejä, tuotettuja kriisejä ja skandalisaatiota käytetään niin estämään kuin nostamaanakin eri tahojen ajamia koulutus uudistuksia (Waldow & Steiner-Khamsi, painossa).

Näitä ilmiöitä koulun muutospuheesta voi ymmärtää vertailevan ja kansainvälisen koulutustutkimuskirjallisuuden valossa.

Seuraavassa tarkastelen *koulutuspolitiikkaa tutkimuskohteena*, minkä voi ymmärtää myös kysymyksenä vertailevan koulutustutkimuksen luonteesta: osallistuuko se koulutuspolitiikkaan. Keskityn lähinnä oppivelvollisuuskoulua eli 7–16 vuotiaita koskevaan koulutuspolitiikkaan, vaikka samantapaisia ilmiötä on varmasti muillakin koulutusasteilla.

Tämän vuosikymmenen aikana lukuisissa tutkimuksissa ”globalisoituvasta koulutuspolitiikasta” (esim. Rizvi & Lingard 2010; Au & Ferrare 2015)

väitetään, että valtioiden rooli muuttuu, koska koulutuspolitiikkaan vaikuttavat entistä voimakkaammin ylikansalliset koulutusyritykset, teknologiayritykset, kaupalliset hyväntekeväisyysjärjestöt, ajatushautomot ja erilaiset poikkikansalliset toimintapolitiikkaverkostot (Ball & Exley 2010; O’Neill 2017a). Yleensä erotellaan hallinto (*government*) julkisena valtana, joka pohjautuu demokratiaan, pyrkii läpinäkyvyyteen ja on tilivelvollinen kansalaisille. Tämän vastakohtana on hallinta (*governance*), jonka vaikutus perustuu toimijoiden suostumukseen ja sosiaaliseen paineeseen (Ball & Junneman 2012, 3). Jälkimmäinen esimerkiksi verkostohallintana (*network governance*) ei ole sitoutunut läpinäkyvyyteen, koska mitään yksittäistä toimijaa ei voida välttämättä pitää vastuussa tai tilivelvollisena (Au & Ferrare 2015, 8–9).

Eräät koulutustutkijat väittävät, että ”ihmiset suositellaan vähitellen näkemään valtio vain ambulanssina kalliokielekkeen alla ja valta koulutuksen tarjoamisesta siirtyy pois valtion keskushallinnon ja paikallisten yhteisöjen vuoropuhelusta yhä enemmän niin sanotuille yhteiskuntavastuullisille yrityksille, kaupallisille hyväntekeväisyysjärjestöille ja karismaattisille koulutusyrityksilöille” (O’Neill 2017b, 8).

Keskeinen tutkimuskysymys on, miten koulutuksen hallinta tapahtuu ja keiden toimesta. Menetelmällisesti on haastavaa, miten esimerkiksi monimuotoisen ”kokousten” (*meetingness*, Urry 2003) kautta verkostosuhteita aktivoidaan, ylläpidetään ja laajennetaan (Ball & Junemann 2012, 1).

Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriö järjesti pari vuotta sitten Helsingissä OECD:n kokouksen nimeltä ”Global Education Industry”. OECD (2015) tiedotti, että ”[a]jka on kypsä dialogin solmimiselle opetusministeriöiden ja valtioiden rajat ylittävän koulutusliiketoiminnan välille” ja että tulee löytää ”uusia toimintapolitiikkoja opettamisen ja oppimisen parantamiseksi”.⁷

Kymmenen vuoden ajalta on runsaasti tutkimuksia, joissa todetaan, miten verovaroin tuotettujen koulujen sisälle ilmaantuu vähitellen kaupallisia toimijoita (esim. Ball 2007; Ball & Youdell 2007; Burch 2009; Rönnberg 2017), mutta aivan viime vuosina yksityistämiskehityksen muo-

4 <https://www.microsoftmahdollista.fi/100tarinaa/> (luettu 2.12.2017)

5 [scool.fi/en/about](https://www.scool.fi/en/about) (luettu 30.10.2016)

6 ks. HundrED Newsletter 8.12.2017; myös Kauppalehti 27.4.2016. Saku Tuominen: ”Tässä on mahdollisuus luoda maailmanluokan hankkeita” www.kauppalehti.fi (luettu 2.12.2017)

7 OECD 2015, *Global Education Industry Summit: Education ministers and industry leaders call for new policies to improve teaching and learning* <https://www.oecd.org/education-industry-summit/home/global-education-industry-summit-education-ministers-and-industry-leaders-call-for-new-policies-to-improve-teaching-and-learning.htm> (luettu 20.9.2016)

dot ovat ylikansallisuudessaan jotakin täysin ennen näkemätöntä (Verger & al. 2016, 6).

Kaupalliset toimijat pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan kansalliseen ja paikalliseen koulutuspolitiikkaan siten, että markkinat koulutussektorilla laajenisivat (Verger & al. 2016; Mundy & al. 2016; Lubienski 2016). Tutkijat puhuvat uudesta politiikan genrestä, jossa näille hallitusten ja tavallisesti ”edu-business”- ja konsultointifirmojen yhteistoiminnalle leimallista on politiikan ongelmien yksinkertaistaminen ja suorien politiikkaratkaisujen esittäminen (Hogan & al. 2016, 244) sekä eteneminen kokeilujen kautta.

Ajankohtainen esimerkki on jo edellä mainittu Microsoftin suomenkielinen politiikkapaperi kuntapäätäjille. Siinä perustellaan kuntien tarvetta muuttua, koska tulevissa PISA-mittauksissa tarvitaan näitä opetus suunnitelman laaja-alaisia ydintaitoja:

”Suomesta etulyöntiasemassa ovat nyt erityisesti ne kunnat, jotka ovat lähteneet rohkeasti mukaan uusiin oppimistapojen kokeiluun ja ovat mukana esimerkiksi New Pedagogies for Deep Learning -verkostossa. Verkosto ja OECD tekevät keskinäistä Memorandum of Understanding -pohjalta yhteistyötä uuden ajan PISA:n rakentamisessa. Ja mukaan ehtii vielä!” (Microsoft 2017, 3.)⁸

Tuo viisi vuotta sitten perustettu ylikansallinen verkosto nimeää tavoitteekseen uuden syväoppimisen edistyksen mittaamisen tapojen tunnistamisen.⁹ Microsoft julkistikin juuri onnitellun 100-vuotiaalle Suomelle lahjoittaneensa opettajille ”laaja-alaisen taitojen arviointityökalun”, jonka se on kehittänyt yhdessä suomalaisen kasvatustieteiden professorin ja hänen työryhmänsä kanssa.¹⁰ Microsoft tarjoaa kuntien opetustoitteille ”Koulujen vertaisarviointityökalua ja It-

arkkitehtuurimallia”.¹¹ Koulutuspolitiikkapaperin toinen kirjoittaja, Microsoftin tietoyhteiskuntasuhdejohtaja Max Mickelsson, työskenteli 1990- ja 2000-luvuilla valtioneuvoston kansliassa.

Muissa maissa on nähty enenevästi uusia koulutuspolitiikan toimijoiden hybridiuria, jotka kieppuvat julkisen, yksityisen ja hyväntekeväisyysjärjestöjen välillä. Näihin liittyy uudenlaisen valtion luominen heikentämällä sääntelyä ja demokratiaa. (Williams 2002; Ball & Junemann 2012; viitattu Hogan 2015, 301.) Myös valtion virkakunta on houkuttunut hyppäämään konsultointibisnekseen, johon liittyy retoriikka kumppanuudesta.

Akateemisen yhteisön rahoittamien henkilöiden professori-tittelit ovat arvokasta valuuttaa edubisneksessä. Esimerkiksi mainittua ”syväoppimisen globaalia verkostoa” johtava henkilö esittelee itsensä *entisenä kasvatustieteen dekaanina* Toronton yliopistosta.¹²

Yksi laajamittaisimmista koulutuksen liiketoiminnasta on koulujen arviointiteollisuus. Maailman suurin alan yritys Learning Company Pearson on viimeisen viiden vuoden aikana muuttanut voimakkaasti liikestrategiaansa oppimateriaalien myynnistä oppimistulosten mittaamiseen ja oppimistulosten takaamiseen. Pearson rekrytoi tähän muutosjohtamiseen Tony Blairin hallituksen entisen seniorivirkamiehen. Australialaistutkijoiden analyysin mukaan Pearsonin vaikutus ulottuu vahvasti koulutuspolitiikan piiriin, koska sen palvelut hallitukselle luovat uutta käsitteistöä ja data-tuotantoa kouluista (Hogan & al. 2016, 255–256). Tutkijat puhuvat myös opetus suunnitelman kaventumisesta ja köyhtymisestä vain mitattaviin ydinaineisiin (ks. Thrupp 2017). Kolme vuotta sitten, OECD muuten valitsi samaisen Pearsonin kehittämään seuraavan PISA-tutkimuksen mittareita.¹³

Yhdysvalloissa Pearson puolestaan toivoo, että

8 Microsoft 2017, *Oppiminen ja osaaminen kunnan menestystekijöinä*. https://opettajablogi.files.wordpress.com/2017/03/microsoft_oppiminen_policypaper.pdf (luettu 2.12.2017)

9 *New Pedagogies for Deep Learning™ A global partnership. Meet the Change Leaders*. <http://npdl.globalchange-leaders/> (luettu 2.12.2017)

10 *Microsoft 2017, Onnea 100-vuotias Suomi! Microsoft investoi tulevaisuuden oppimiseen, luovuuteen ja työelämään* <https://news.microsoft.com/fi-fi/2017/12/05/onnea-100-vuotias-suomi-microsoft-investoi-tulevaisuuden-oppimiseen-luovuuteen-ja-tyoelamaan/> (luettu 8.12.2017)

11 *Microsoft 2017, Oppiminen ja osaaminen kunnan menestystekijöinä*. https://uusiooppimisenmaailma.com/wp-content/uploads/2017/03/microsoft_oppiminen_policypaper.pdf (luettu 2.12.2017); *Microsoft 2017, Muutos alkaa päätäjistä*. <https://www.microsoftmahdollista.fi/100tarinaa/lorem-ipsam-dolor-sit-amet-consectetur-adipiscing-elit/> (luettu 2.12.2017)

12 *New Pedagogies for Deep Learning™ A global partnership. Meet the Change Leaders*. <http://npdl.globalchange-leaders/> (luettu 2.12.2017)

13 *Pearson 2014, Pearson to develop PISA 2018 Student Assessment 21st Century Frameworks for OECD* <https://www.pearson.com/corporate/news/media/news-announcements/2014/12/pearson-to-develop-pisa-2018-student-assessment-21st-century-fra.html> (luettu 2.12.2017)

valtion yhtenäiset ydinstandardit kouluille mahdollistavat heille yhdessä Microsoftin kanssa tuottaa sekä opetussuunnitelmat että arvioinnit jokaiseen koululuokkaan (Hursh 2017, 390). ”Hyväntekeväisyyskapitalisti” (*philanthrocapitalists*), suurimpana juuri Bill ja Melinda Gatesin säätiö, ovat tukeneet kymmenillä miljoonilla dollareilla sekä näiden kansallisten ydinstandardien luomista että yksityisiä toimijoita, jotka ottavat hallintaansa testituloksissa laskevia valtion kouluja (ks. myös esim. Ravitch 2013) niin kutsutuiksi charter-kouluiksi. (Hursh 2017) Standardeja ei käytetä vain oppilaiden vaan myös opettajien arviointiin kytkettynä heidän palkkatasoonsa (Hursh 2013).

On kehittymässä myös ylikansallista opettajankoulutuksen liiketoimintaa, jossa kuuden viikon kurssien jälkeen opettajat jalkautuvat näiden firmojen hallinnoimiin kouluihin. Poliitiikan keskiössä on myös halu murtaa opettajien ammattijärjestöt säätelemästä palkkoja ja työehtoja. (Esim. Hursh 2017; Olmedo & al. 2013.)

Johtopäätöksenä on, että verovaroin rahoitettava koululaitos saattaa siirtyä ylikansallisten suuryritysten hallintaan ja koulujen yhteys kansallivaltioihin ja paikallisiin demokratiaperusteisiin yhteisöihin heikkenee.

Miten tähän kuvaan asettuvat sitten Suomessa ihmettelemäni koulutusinnovaatioita paketoivat ja jakavat yritykset kuten HundrEd tai Microsoft?

Myös monet muut kaupalliset toimijat etsivät tuotteita¹⁴, joihin Suomen koulutussektorin varmaa verorahoitusta voisi käyttää, vaikka äänekkään puhe onkin ollut koulutusviennissä.

Julkisessa ja akateemisessa koulutuskeskusteluissa suurimpina huolenaiheina ovat peruskoulujen monimuotoinen eriarvoistumiskehitys erityisesti kaupunkiseuduilla sekä koulukiusaaminen

ja lasten yksinäisyys. Oppivelvollisuuskoulu on jotain laajempaa kuin oppimisinnovaatiot. Koulussa lapset, opettajat ja muu henkilökunta toimivat yhteiskunnallisen tilan keskiössä, jossa kysytään, ovatko tuloerot kasvaneet, millainen lapsiperheköyhyys on tai miten hyvinvointi ja osallisuus rakentuvat.

Kaupunkilähiöiden uusin tutkimus esittää, että ”Suomi ei vain jakaudu, vaan sitä jaetaan”. Olenainen kysymys on myös se, ”opimmeko pitäämään monenlaista tavallisena”.¹⁵

Suuria kysymyksiä onkin, miksi koulua tulisi muuttaa, miltä osin ja mihin suuntaan? Miten kehittää peruskouluamme, joka kaiken kauniin ja hyvän ohella on myös ”joukkuemuotoinen, pakollinen ja valikointivelvollinen instituutio” (Simola 2015, 128)?

Lopuksi on kysyttävä, onko yliopistossa tehtävällä koulutustutkimuksella sijaa koulutuspolitiikassa. Tutkimusrahoitushakemuksissa odotetaan tulosten vaikutusten eksplikointia jo ennen kuin tutkimusta on edes toteutettu ja rohkeimmat tutkijat lupaavat myös pyydettyjä politiikkasuosituksia. Voimme tutkijoina kuitenkin vain kuvata, selittää ja ymmärtää koulutusta yhteiskunnassa sekä kertoa, mistä näkökulmista tuotamme, keräämme ja analysoimme aineistoja, joihin johtopäätökset nojaavat. Tätä tukee avoin tiede ja julkaisujen vertaisarviointi.

Tulevaisuuteen rohkenen toivoa, että yliopistossa on mahdollista rahoittajien intresseistä riippumaton, kriittinen ja eettinen koulutustutkimus ja opetus sekä sitä tukeva hallinto, minkä koko yliopiston henkilöstö ja opiskelijat voivat kokea merkityksellisenä tehtävänämme demokratiaperusteisessa sivistisyhteiskunnassa.

14 Tätä koulutuksen liiketoiminta-alan kasvua ennustaa esimerkiksi pari vuotta sitten Suomeen perustettu koulutusyritysten StartUp-kiihdyttämö xEdu (ks. xedu.co).

15 Jakautuuko Suomi (ks. koneensaatio.fi).

KIRJALLISUUS

- Au, W. & Ferrare, J. (eds.): Mapping Corporate Education Reform: Power and Policy Networks in the Neoliberal State. New York: Routledge, 2015.
- Ball, S. J.: Education PLC. Understanding private sector participation in public sector education. Abingdon: Routledge, 2007.
- Ball, S.J.: Global Education Inc: New Policy Networks and the Neoliberal Imaginary. Oxon: Routledge, 2012.
- Ball, S. J. & Exley, S.: Making policy with 'good ideas': policy networks and the 'intellectuals' of New Labour, *Journal of Education Policy* 25 (2010): 2, 151–169.
- Ball, S. J. & Junemann, C.: Networks, new governance and education. Bristol: Policy Press, 2012.
- Ball, S. J. & Youdell, D.: Hidden privatization in public education. Brussels: Education International, 2007.
- Burch, P.: Hidden Markets: the new education privatization. New York: Routledge, 2009.
- Hogan, A.: Boundary spanners, network capital and the rise of edubusinesses: the case of News Corporation and its emerging education agenda, *Critical Studies in Education* 56 (2015): 3, 301–314. doi: 10.1080/17508487.2014.966126
- Hogan, A. & Sellar, S. & Lingard, B.: Commercialising comparison: Pearson puts the TLC in soft capitalism. *Journal of Education Policy* 31 (2016): 3, 243–258.
- Hursh, D.: Raising the stakes: High-stakes testing and the attack on public education in New York. *Journal of Education Policy* 28 (2013): 5, 574–588.
- Hursh, D.: The End of Public Schools: The Corporate Reform Agenda to Privatize Education. New York: Routledge, 2016.
- Lubienski, C.: Sector distinctions and the privatization of public education policymaking. *Theory and Research in Education* 14 (2016): 2, 193–212.
- Mundy, K. & Green, A. & Lingard, B. & Verger, A. (eds.): The Global Education Policy Handbook. Chichester: John Wiley & Sons, 2016.
- Olmedo, A. & Bailey, P.L.J. & Ball, S. J. : To Infinity and beyond ... Heterarchical Governance, the Teach for All Network in Europe and the Making of Profits and Minds. *European Educational Research Journal* December (2013): 12, 492–512.
- O'Neill, J.: For-profit and not-for-profit participation in the privatisation of state schooling. *Waikato Journal of Education* 22 (2017a): 1, 11–24.
- O'Neill, J.: Marketplace or commodity progressivism and state schooling. *Teachers and Curriculum* 17 (2017b): 1, 7–10.
- Powell, D.: Outsourcing: the hidden privatisation of education in New Zealand. *Teachers and Curriculum* 14 (2015), 29–32.
- Ravitch, D.: Reign of Error: The Hoax of the Privatization Movement and the Danger to America's Public Schools. New York: Alfred A. Knopf, 2013.
- Rizvi, F. & Lingard, B.: Globalizing education policy. London: Routledge, 2010.
- Rönnerberg, L.: From national policy-making to global edubusiness: Swedish edu-preneurs on the move, *Journal of Education Policy* 32 (2017): 2, 234–249. doi: 10.1080/02680939.2016.1268725
- Salo, J.: Maailman paras peruskoulu vai vuotava laiva – Pitäkö peruskoulusta olla huolissaan? 21.11.2017 <http://www.oaj.fi/cs/oaj/Uutiset?&contentID=1408920170891> Luettu 2.12.2017
- Simola, H.: Koulutusihmeen paradoksit. Esseitä suomalaisesta koulutuspolitiikasta. Tampere: Vastapaino, 2015.
- Thrupp, M. with Lingard, B. Maguire, M., & Hursh, D.: The Search for Better Educational Standards: A Cautionary Tale. Dordrecht: Springer, 2017.
- Urry, J.: Social networks, travel and talk. *British Journal of Sociology* 54 (2003): 2, 155–175.
- Verger, A. & Lubienski, C. & Steiner-Khamsi, G.: World Yearbook of Education 2016: The Global Education Industry. Oxon & New York: Routledge, 2016.
- Waldow, F. & Steiner-Khamsi, G. (eds.): Understanding PISA's attractiveness: Critical analyses in comparative policy studies. Bloomsbury, (painossa).
- Williams, P.: The competent boundary spanner. *Public Administration* 80 (2002):1, 103–124. doi:10.1111/1467-9299.00296